

Tiede – puolesta vai vastaan?

■ Putte Wilhelmsson

Yhteiskuntatieteitä opiskeleva nuoriso sai arvioitavakseen lomakkeellisen väittämiä, joista tässä yksi esimerkki: ”Ihmisen tunteet ja toiveet ovat kasvatuksessa opittuja sosiaalisia konstruktioita.” Oma arvioni olisi muuten ollut ”kyllä”, ja vastaus pysyisi samana, mikäli väite olisi kuulunut: ”Ihmisen tunteet ja toiveet eivät ole kasvatuksessa opittuja sosiaalisia konstruktioita.” Tämä näennäinen ristiriita johtuu siitä, että sanomalehdissä äskettäin uutisoituja immenkalvo-proteeseja myydään vain niille muslimeille, jotka toivovat vaimosta neitsyttä, mutta toisaalta jotain huolta kumppanin aiemmista seksisuh-teista toki kannetaan kaikissa kulttuureissa.

Janne Kivivuori ja Petteri Pietikäinen selvensivät tässä lehdessä (”Darwinisteja, freudilaisia vai konstruktionisteja?”, 7/2009), että kyselyn tarkoitus oli hahmottaa opiskelijoiden ihmiskuvaa. Tämän kieltämättä hankalan käsitteen määritelmiä olisi löytynyt valmiina alan yleisimmistä tenttikirjoista, joilla on sellaisia suoraan asiaan meneviä otsikoita kuten *Ihmiskuva sosiaalityössä* tai *Sosiaalipsykologian ihmiskäsityksiä*. Dosentit ovat kuitenkin päättäneet keksiä vaihtoehdot itse ja lisäksi rajata ne kahteen, jolloin syntyy vaikutelma toistensa vastakohtista: joko ”evoluutioteoreettinen ihmistutkimus”, jossa ihminen on luonnonvalinnan esijäsentämä tuote, tai ”sosiaalinen konstruktionismi”, jossa hän veloo ajan aatteiden ja valtarakenteiden armoilla.

Samalla tähdennettiin, että edellinen on tiedettä ja jälkimmäinen jotain muuta. Tämän muun Kivivuori on toisaalla nimennyt ”tieteenvastaiseksi”, mutta nyt ollaan kainompia, ja kirjoitetaan ”ristiriidasta konstruktionismin ja tieteellisen maailmankuvan välillä”.

Myös tieteen määritelmän dosentit keksivät itse, tenttikirjoissa se on enemmän opeteltavien menetelmien kirjo kuin tunnettujen totuuksien raja-arvo, täsmennyksenä alaviite ”ks. Ilkka Niiniluoto”. Tai oikeastaan he tyytyvät yhteen esi-

merkkiin. Se on evoluutiopsykologia, jota Kivivuori on aiemmin luonnehtinut ”järjen ääneksi”. Järjettömyyttä oli irrationalismi, mannermainen leikkittely ja relativismi, joiden hän pelkäsi rehot-tavan myös kotimaisessa yhteiskuntatieteellisessä keskustelussa.

Tämä varoittava sävy voi myös selittää tapaa, jolla dosentit ovat lomakkeensa laatineet. Uhkakuvien pitää tietysti näyttää todellisilta. Siksikö kahdesta mahdollisesta kasvatusta ja tunteita arvioivasta väitteestä valittiin se, jonka luulisi tuottavan useampia ”konstruktionistisia” vastauksia?

Dosenteista Kivivuori on siis paneutunut problematiikkaan aiemminkin. Kiistakirjoissa *Psykokulttuuri* (1992), *Psykopolitiikka* (1996) ja *Psykokirkko* (1999) idea oli tiivistäen se, että väittelytilanteessa joillakin ihmisillä on ikävä tapa sivuuttaa hankalat sisällölliset argumentit ja turvautua epämääräisiin psykologisiin teorioihin tai uskomuksiin. Niiden avulla rehtiä väittelyä kaihtava keskustelija yrittää osoittaa, etteivät toisten ihmisten ajatukset ole järkeviä, vaan ne perustuvat johonkin hänen paljastamaansa mentaaliseen kaavan tai salattuihin motiiveihin.

Pahassa tiedossa (2003) psykokulttuuri sai rinnalleen tieteenvastaisuuden. Kivivuori ei äkillistä takinkääntöä kommentoi tai edes huomaa, sillä hänen näkökulmastaan omien ajatusten ja muun maailman ristiriita on kai pysynyt vakiona. Nyt salatuksi motiiviksi kuitenkin nimetään vallanhalu ja mentaaliseksi kaavaksi usko illuusioihin rahvaan moraalisen toiminnan lähteenä. Näin tavallista kansaa pidettäisiin herran nuhteessa harhakuvilla, utopioilla ja ”hyvillä myyteillä”, sillä todellisen tieteen totuutta sen ei katsota kestävän.

Toisia ihmisiä *Pahassa tiedossa* edustaa ”kulttuurieliitti” erotuksena ”matemaattiseen, empiiriseen ja teknologiseen tietoon nojaavista eliiteistä”. Tosin rajaus osoittautuu melko mie-

livaltaiseksi. Kivivuoren ilmiannon mukaan kulttuuriväkeä olisivat muiden muassa matemaatikko ja laskukoneen keksijä Blaise Pascal, lääketieteen tohtori Jacques Lacan ja Adolf Hitlerin pääideologina hirtetty diplomi-insinööri Alfred Rosenberg. Lääketieteen ja biofysiikan tohtori James Lovelockia ei mainita erikseen, mutta ketä muuta Kivivuori mahtaisi Gaia-hypoteesilla tarkoittaa?

Tiedekuntarajojen lisäksi Kivivuori ei perusta muistakaan konventionaalisista eroista, kuten historiasta. Niinpä lista alkaa valtiomies Cicero-rosta, jonka mahdollinen käsitys jumaluskosta valtiojärjestyksen julkisena elementtinä on siis sekin "tieteenvastainen". Mutta minkä tieteen? Olisiko Roomassa pitänyt tehdä ovensuukyelystä korrelaatiokäyrä ja verrata ateisteja ja uskavaisia antiikin rikostilastoihin?

Kivivuorelle tiede on siis ajaton kategoria, joka lepää enemmän jonkin vastakohtan kuin itsensä varassa: jumalisen ja isänmaallisen tavoin se on kaikki, mitä käräjillä ei jo ole tuomittu jumalattomaksi, epäisänmaalliseksi ja tieteenvastaiseksi.

Sekava tilanne selittyy vain osin *Pahan tiedon* virheellisellä lähtökohdalla. Alaotsikon mukaan kirja käsittelee "tieteenvastaista ajattelua antiikista uusimpiin kiistoihin", käytännössä useimmat esimerkit keskittyvät aivan muihin asioihin, kuten virheelliseen tietoon, jota menneen ajan ihminen käytti sinänsä tieteellisen johdonmukaisesti, sekä keskenään kilpaileviin selityksiin, joita luonnontiede joutuu toisinaan sietämään, koska luonto on tutkimuskohteena kovin monimutkainen.

Olenaisempi kysymys onkin, miten argumentit kantavat yksityiskohtien painon, kun historian luja pohja on jätetty pois? Ja ovatko yksityiskohdat oikein? Siirrän vastausvuoron ilmiannetuille ja asiantuntijoille.

Immanuel Kantin mukaan "moraali ei tarvitse uskontoa", Kivivuori myöntää, mutta tästä huolimatta filosofi kuulemma oletti, että rahvaalla usko on moraalin tuki. Ei olettanut. Kant itse kirjoitti, että rahvaalla moraali on uskon tuki. Siksi "Jumalan olemuksen salaisuudet" täytyy Katekismuksella "muuntaa moraaliopetuk-

siksi, jotta ne olisivat jokaisen ymmärrettävissä".

Kivivuoren mukaan William Jamesin pragmatistinen filosofia oli osin uskonnollinen "vastareaktio", joka piti darvinismia "sosiaalisesti vaarallisena". Ei ollut, eikä pitänyt. Jamesille pragmatismi oli darvinistinen filosofia, ja hän paheksui ankarasti jopa "Darwinin bulldogiksi" kutsuttua Thomas Huxleyta, jos tämä ei julkisuudessa rohjennut puolustaa evoluutioteorian hankalimpia osia.

Kivivuori ei ole itse tutustunut Margaret Meadin Samoalla tekemään gradutason tutkielmaan, mutta kirjoittaa, että se antropologi Derek Freemanin mukaan sisältää "tarkoituksenmukaisen myytin" vapaan seksin ja rauhan tyyssijasta. Ei nähtävästi sisällä. Professori Pertti Töttö luki tutkielman itse, ja kirjoittaa, ettei siinä esitetä oikeastaan lainkaan Freemanin hokemia väittämiä.

Tämän jälkeen toivoisi, että kiistakirjoittajan tiedot edes omasta alasta olisivat luotettavat. Huonolta näyttää. Yhteisessä *Tieteessä tapahtuu* -lehden kirjoituksessaan sosiologian dosentti (huokaus) Kivivuori ja oppihistorian dosentti (syvä huokaus) Pietikäinen arvelivat erään "konstruktionismin" tutun perusoppikirjan pitävän elämää traditioista, historiasta ja biologiasta riippumattomana tarinoiden luomisena. Seuraavassa lehden numerossa Mikko Lagerspetz väitti, että sama kirja pitää ihmisen biologiana yhteiskunnan perusedellytyksenä. Lisäksi sen keskeinen teema olisi juuri traditioiden synty.

Lagerspetz on oikeassa. Tarkistin itse, kuten vanha toimittamistapa kuuluu. Vertailun tulos ei ollut yllätys. No, tieteestä keskusteltaessa erehtyminen on sallittua. Tiedon puutetta pahempana kai pidetään olennaista väärinkäsitystä tai asiantuntijuuden teeskentelyä.

Teeskentelynä pidän evoluutiopsykologiaan vetoamista ilman sen historian ja lähtökohtien huomioimista. Niinpä Kivivuori ivaa William Jamesia juuri niistä seikoista, jotka saivat uuden tieteenhaaran nimenneet psykologi Leda Cosmidesin ja antropologi John Toobyn ylistämään Jamesia darvinistisen yhteiskuntatieteen perustajaksi.

Teeskentely myös jatkuu dosenttien yhteiskirjoituksessa. Eräs opiskelijoiden arvioitavaksi esitetty lause mukailee sosiologi Durkheimin tunnettua metodiohjetta näin: ”Sosiaalisia ilmiöitä pitää aina selittää sosiaalisilla ilmiöillä, ei yksilöiden ominaisuuksilla.” Dosenttien selityksen mukaan lausetta kannattava henkilö kärsii ”biotieteiden periaatteellisesta torjunnasta”, joten ”yksilön ominaisuus” olisi artikkelissa biologisen synonyymi. Selitys on outo, sillä evoluutiopsykologiassa biologisen synonyymi olisi kaiketi populaatio. Yksilötasolla sen tyypillisesti käyttämät termit, kuten adaptaatio tai heritabiliteetti, menettävät todistusvoimansa ja merkityksensä.

Väärinkäsitys on melko tyypillinen. Sen funktiona on lyödä tarpeeton kiila yhteiskuntatieteen ja evoluutiobiologian välille ja pelkistää biologinen ajattelu yksilön perimään. Väärinkäsityksen perusta on tutussa ”ympäristö vastaan perimä”-jaottelussa, jossa edellisen kuvitellaan kuuluvan yhteiskuntatieteille ja jälkimmäisen biologialle. Se on kovin onneton tulkinta Darwinin evoluutioteoriasta, joka nojaa luonnonvalintaan – ei geenivalintaan.

Evoluutiopsykologiaa olisikin luontevinta ajatella yhteiskuntatieteen durheimilaisena haaranä, jossa sekä evoluutiopsykologian perustajan että sosiologian perustajan antropologinen tausta erottuu vahvasti: ”Populaatioissa havaittavia ilmiöitä pitää aina selittää populaatioiden ilmiöillä.” Tämä on oikeastaan evoluutiopsykologian ainoa vaihtoehto. Ja tunnetuin heikkous.

Evoluutiobiologit moittivat evoluutiopsykologiaa tyypillisesti kevennetystä todistustaakasta ja perusteettomista tulkinnoista, mutta eihän yhteiskuntatieteellisesti koulutetuilla henkilöillä ole mitään edellytyksiä selvittää, miten jokin heidän ”adaptaatioksi” olettamansa piirre oikeasti toimii yksilöstä havaittavalla geneettisellä, hormonaalisella tai biokemiallisella tasolla. Niinpä evoluutiopsykologin rooliksi usein jää yrittää ymmärtää olemassa olevaa biologista kirjallisuutta oikein ja painottaa sanaa ”geneettinen” sellaisten ihmisluonnon ilmiöiden epi-teettinä, joille perinnöllisyystiede ei osaa nimetä ainuttakaan riittävää tai välttämätöntä geneettistä tekijää.

Dosenttien tapa sivuuttaa se, miten evoluutiopsykologista tutkimusta oikeasti tehdään (tai biologin mielestä ollaan tekevinään), ja miten sen käsitteet oikeasti toimivat, voi olla taktiikka. Harhakuva evoluutiopsykologiasta selvästi erilaisena yhteiskuntatieteenä voi suojata kollegojen vastaväitteiltä.

Tai sitten Kivivuoren ja Pietikäisen olennainen väärinkäsitys ”tieteellisen” ehdoista luonnontieteissä on juuri niin syvä kuin miltä näyttää. Esimerkki on taas *Pahasta tiedosta*.

Pascalin kuulun vedonlyönnin mukaan ihmiselle edullisinta on Jumalaan uskomisen. Kivivuorelle tämä kertoo myyttiperinteen toiveajattelusta, joka sivuuttaa tosiseikat, mutta vedonlyönnistä ja matematiikasta paremmin perillä oleva Nobel-biologi François Jacob tunnistaa todennäköisyyslaskelman, jolla tiedemies arvioi panoksen ja tuotoksen suhdetta. Ja mainitaan vielä Gaia-hypoteesi, joka pitää maapalloa elävänä kokonaisuutena. Kivivuorelle se on ”klassinen myyttitekniinen yritys ohjata ihmisten käyttäytymistä”, mutta evoluutiobiologi Ernst Mayrille darvinismin kanssa ristiriidaton teoria.

Pascalin vedonlyönti tuskin on kaikki, mitä Jumalasta voidaan sanoa tieteen keinoin. Mutta se on kaikki, mitä Pascalin itsensä kehittämä todennäköisyyslaskenta voi siitä sanoa. Tämä tieteen perimmäinen, menetelmäsidoonainen yksinkertaisuus ei kuitenkaan Kivivuorelle kelpaa, vaan molemmissa esimerkeissä hän korvaa luonnontieteellisen yhteisön jokseenkin selkeät säännöt omalla innostavalla unelmallaan ja toisten psykologisilla motiiveilla (”vallanhimo”).

Käytännössä tämä ilmenee siten, että Kivivuoren kirja herjaa historioitsija Jukka Relanderia biokammoiseksi, vaikka tämän tiedot lajien kehityksessä vaikuttavista biologisista tekijöistä ovat selvästi korrektit. Ja vielä siten, että Risto Heiskalaa nälvitään jonkin sortin postmodernistiseksi puliveivariksi, vaikka mikään Kivivuoren esille nostamissa sitaateissa ei viittaa siihen, että Heiskala lähestyisi sosiaalisen yhteisön ongelmaa eri etiikalla tai edes erilaisella menetelmällä, jolla biologi tutkii geenitason ilmiöitä.

Yleisesti ottaen Kivivuoren ja Pietikäisen

käsitys konstruktionistien ajatuksista on niin epämääräinen, että välillä puhe eksyy ”konstruktivistisiin” (kuvataiteen suuntaus). Lisäksi osa soimatun oppisuunnan luonnehdinnoista on pelkästään huonosti ajoitettuja (”tutkimus on poliittista ja valtasuhteisiin sidottua” kuulostaa nykyisin kenen tahansa uutta yliopistolakia vastustavan professorin jyrinäältä), loput ovat omatekemisiä.

Artikkelin *usual suspect* on tietysti naistutkimus. Dosenttien mukaan naistutkimuksen keksimä termi ”heteronormatiivisuus” tarkoittaa, että heteroseksuaalisuus johtuu sosiaalisista normeista. Ei tarkoita, kolmen professorin yhteiskirjoitus totesi *Helsingin Sanomissa* kaksi vuotta sitten, ja lisäsi, että tämä on naistutkimuksesta yleisimmin esitetty harhaluulo. Ei tarkoitakaan, vahvasti naistutkimuksen vastaisen pamfletin kirjoittanut Osmo Tammisalo blogissaan, ja lisäsi, ettei kukaan ole muuta koskaan väittänytään – naistutkimus vain haluaa ”poseerata” marginaalisena ja väärinymmärrettynä.

Listaa voisi jatkaa Michel Foucault’lla, mutta johtopäätös pysyy samana. Dosenttien kyvyttö-

myys antaa konstruktionismille mielekäs, kestävä määritelmä osoittaa että yhteiskuntatieteen sisäinen ero on kuvitteellinen. Ainostaan tutkijoiden jako on todellinen.

Jokaisen seminaarin alkajaisiksi sosiologit ryhmittäytyvät erilleen ”empiristeiksi” ja ”konstruktionisteiksi”, tuore professori Terhi-Anna Wilska soimasi viime syksyn virkaanastujaispuheessaan – mutta eivät rikastaakseen metodien välistä vuoropuhelua, vaan suojautuakseen toisen falangin vastaväitteiltä.

Näytön perusteella dosenttien kyselytutkimus ei ole tämän ”aatehistorian stillkuva”, kuten he itse toivoivat, vaan saman koko ammattikunnalle nolon farssin viimeisin näytös. Lisäksi se selittää, miksi sosiologi on Aarno ”Loka” Laitisen kolumneissa aina se henkilö, joka manipuloi kyselykaavakkeet, uskoo vain itselleen mieluisat lähteet ja sepittää loput aina sen mukaan, milaista uhkakuvaa hän haluaa yleisölle kulloinkin markkinoida.

Kirjoittaja on toimittaja ja Turun yliopiston sivutoiminen tuntiopettaja.